

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ERGANİ:
DİN-EGİTİM-KÜLTÜR

Editör

Oktay BOZAN

Abdusselam ERTEKİN

Abdullah CENGİZ

Asım KAÇMAZ

E K İ N

Basım Yayın Dağıtım

2023

© 2023 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 48743

ISBN:

Sayfa Düzeni / Kapak Tasarımı: Vildan YAVUZ

Baskı ve Cilt:

Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.

Alaaddinbey Mah. 634. Sk.

NİLTİM Ayaz Plaza No: 24

Tel. (0224) 249 33 20

Sertifika No: 48334

Baskı Tarihi: Nisan 2023

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA

Tel .: (0.224) 220 16 72 - 223 04 37

Fax.: (0.224) 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinkitap.com

“AŞIQÊ EŞQÊ”: DENG BÊJ Û SAZBEND XALIDÊ XENDEQA

ÖMER DELİKAYA*

*“Gelî guhdarên ezîz, ji bo xatirê xatiran, ji bo birayê wî,
em ê vê bandê tije bikin bi dengê Xalidê Xendeqa
bi sazê xwe û bi gotina xwe va, aşqin aşiqî ye.
Em ê vê kilamê bibêjin.”¹*

Destpêk

Di nêrîta devkî ya kurdî de hunera dengbêjiyê, bi taybetmendiyên xweser ên guherbar, bi kapasîteya xwe ya hilberîner û bi vegêrana xwe ya estetîk ji qadên cihêreng ên vekolînê re derfetan pêşkêş dike. Dengbêj bi performansên hunerî yên devkî, bi perwerdehî, serhafî, şagirt-hoste û têkiliyên xwe yên civakî ve divê di navenda xebatên li ser vê hunerê de cih bigirin. Di pêwendê berfereh a civakî û dîrokî de, jiyan û serhatiyên dengbêj û têkiliyên wan ên bi cîmaeta guhdar û dengbêjên din re derfetê dide ku meriv bi kûrahî li ser vê nêrîte bifikirin û dînamîkên lokal ên takekesî derbixe holê. Çawa ku dem, zeman, mekan û pêwend ji bo nixandina berhem û performansên dengbêjan xwedî roleke muhim in, alavên ji bo îcrakirin û qeydkirinê tînan bikaranîn û rewşa sosyo-polîtîk a demê jî hêjayê nixandîna ne.

Ji bo berdestkirina gelek agahiyên li ser jiyan, hilberînên hunerî, debar û têkiliyên wî yên civakî, ev xebat bi nêrîneke biyografîk û etnografîk lê dixebite portreya dengbêj û sazband Xalidê Xendekî xêz bike. Di vê çarçoveyê de, ev

* Dr., MEB, E-posta: omerdelikayaa@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6505-5107; Li vir dixwazim spasiya Resul Aladağ bikim ku ji bo bidestxistina hin agahiyan alîkarî da min. Herwiha, mala Xelîl Akgul ava be ku li rastnivîsa vê xebatê miqate bû.

¹ Di destpêka kilama xwe ya bi navê “Erê Bibê Dayê” de, Xalidê Xendeqa deqeke paratekstuel pêşkêş dike û xwedîtîyê li terz û gotina kilama xwe dike û mohra xwe li kilama xwe dixê. Ew vê kilama dirêj li ser Enûsê Hecî Mecîd dibêje. Enûs bi niheqî û bi îffirayê li gundê Alosê yê Çêrmûgê tê kuştin.

xebat li ser kesayeta wî, çavkanî û motîvasyonên dengbêjiya wî û afirandinên wî yên hunerî hûr dibe. Bi vê armancê, kilameke dila ya ku wî bi xwe derxistiye tê bernivîsandin, pêwendên afirandina kilamên wî û daxwazên ji cimaetê yên ji bo kilamderxistinê tên zelalkirin. Herwiha kilamên ku wî gotine û derxistine tên destnîşankirin, bi vî rengî, ev xebat dixwaze destnîşan bike ku tespîtkirina kilamên dengbêjan û tomarkirina afirîneriyên wan ên takekesî, dê perdeya niheq a “anonîmbûn”ê li ser gelek kilamên kurmançî yên vê sedsalê rabike. Dengbêj Xalidê Xendekî di nav dengbêjiya kurmançî de li Erxenî û Diyarbekirê, bi saza xwe ve kilaman dibêje, lewma cih û hunera wî ji dengbêjiya adetî ya berbelav cuda dibe.

Helbet dengbêjî di gelek merhaleyên cihêreng re derbas bûye û bi van merhaleyan re hilberîn û têgihiştina li ser dengbêjiyê bi awayê dînamîk veguherîne. Bi gotineke din, dengbêj û dengbêjî ji wan guherînên siyasî, civakî û teknolojik nefilitine ku kom û cemawerê dixin bin tesîra xwe û wê bi demê re diguherînin. Ji ber ku ji aliyê dîrokî ve veguherînên dengbêjiyê babeteke berfireh û tevlihev e, li **vir em ê nekevin nav hûrên vê behsê**. Ji salên 60î û heta sala 2010ê, serdestiyeke berçav a kasêtên (band) dengbêjan heye, ev serdem taybet e ku dînamîkên tradîsyonel yên vê çandê tev li îmkanên teknolojik dibe. Ji ber ku bi kasêtê re dibistana dengbêjiyê ya bi têkiliyên hoste-şagirt ve derdikeve pêş, cihê xwe bere bere ji bergirtina kilaman ya ji kasêtan re dihêle. Bi gotineke din, gelek dengbêj êdî kilaman ji ber kasêtan fêr dibin, bi taybetî piştî salên 70î ku kasêt her diçin di nav civakê de zêdetir dibin. Bi vî rengî alaveke teknolojik dibe pireke xurt ya veguhastina vegêranan ji nîşkekî ji bo nîşkekî din.

Bernivîsandina kilamên dengbêjan ji bandan û kasêtên kevn derfetê dide ku meriv sermiyana dengbêjiyê ji gelek aliyan ve bi rihetî vekole. Xebatên li ser bernivîsandina kilamên dengbêjan ev çend salên dawî ne her diçe zêde dibin, bi saya serê van xebatan pareke biçûk ya sermiyana dengbêjan hatiye bernivîsandin.² Herwiha ev çend salên dawî, berhevkirina kasêtên kevn ên dengbêjan jî bûye yek ji karekî giring ê berhevkarîya dijîtal û folklorîk. Bi geşbûna qadê re û

² Mehmet Gültekin, *Zargotîna Kurdên Serhedê: Kilam û Destanên Epîk ên Dîrokî, Mêrxasî û Serhildanan*, weş. Avesta, Stenbol, 2013; Ömer Güneş, İbrahim Şahin, *Antolojiya Dengbêjan 1: Dengbêj Reso*, weş. Nûbihar, İstanbul, 2019a; Ömer Güneş, İbrahim Şahin, *Antolojiya Dengbêjan 2: Dengbêj Şakiro*, weş. Nûbihar, İstanbul, 2019b; Ömer Güneş, İbrahim Şahin, *Antolojiya Dengbêjan 3: Dengbêj Huseyno*, weş. Nûbihar, İstanbul, 2021; Hilmî Akyol, *Dengbêj û Çîrokbêjên Amedê 1*, weş. Do, 2014a, Stenbol; Hilmî Akyol, *Dengbêj û Çîrokbêjên Amedê 2*, weş. Do, Stenbol 2014b; Ayhan Meretowar, *Huseynê Farê (Jiyan-Kilam)*, weş. Wardoz, Stenbol, 2017. Salihe Kevirbirî, *Filîte Quto*, weş. Do, Stenbol, 2009a; Salihe Kevirbirî, *Sedsala Qêrînekê: Karapetê Xaço*, weş. Do, Stenbol, 2009b. Ayhan Erkmen, *Çîrokên Dengbêjan*, Günce Yayın, Stenbol, 2022.

bi zêdebûna karên bernivîsandin û destnîşankirina “sermiyan”³a dengbêjan, wêneyên çaktir ên hunera pêşketî ya kurdî berçavtir dibe. Lewma, biyografiyên dengbêjan, jinaya wan, hevkarî û têkiliyên wan ên bi dengbêjên din re, pêwenda afirandina kilaman û dawayên wan ên li xwedîtiya kilaman gelek hêlên nezalal ên vê hunerê li ber çavan radixîne. Bi vê armancê ev xebat wê li ser dengbêjî, sazbandî û kilamên Xalidê Xendeqa raweste, rola teyîb û bandan a di pêşketina hunera wî de destnîşan bike.

Dengbêj, Deng û Enstruman

“Dengbêj” û “enstruman” li hin herêman tên ba hevdu û hevdu tamam dikin, li hin herêman jî ji hevdu dûr dikevin û pêkve nabin. Îcar ji ber vê taybetmendiyê, vekoîlîn û nîqaşên li ser dengbêjiyê bala xwe didin bikaranîna enstrumanan jî. Wê hingê meriv dikare bibêje ku lihevkirinek li ser bersivên vê pirsê nîne ku lê dixebite bizane bê ka kîjan şeweyên îcrakirinên vegêranî û performatîk dikeve nav sînorê “dengbêjî”yê û kîjan wekî dengbêjî bê qebûlîkirin an jî neyê qebûlîkirin. Ji ber ku ji Êrîvan û Erdexanê heta Dêrsim, Elezîz û Adiyemanê ji vir heta Diyarbekir, Mêrdîn, herêma Torê û Botan û Goyanê hem guherînen enstrumanî, hem guherînen xwepênasekirina icrakarên hunerî (dengbêj, sazband, şair, stranbêj, berîtebêj û hwd.) hem jî qismen be jî guherînen naverokî û ruxsarî di nav stranbêjî/kilambêjiya kurdî de peyda dibe. Li seranser cografyayeke ewqas berfireh ku carcar cudabûnên wekî bawerî û şewezarî jî nîşan didin, helbet divê ne hêsan be ku meriv nirxandinan bike.

Nîqaşên li dor cihêrengiya di helbesta gelêrî ya kurdî de hem di asta navdanîna vegêranê de (dengbêj an stranbêj) hem jî di asta (ne)bikaranîna enstrumanan de (saz, mey, ribab, bilûr) de derdikeve mexderê: Gelo dengbêjî kîjan e? Gelek kes lê dixebitin ku vê pirsê bibersivînin. Gelo di dengbêjiyê de enstruman heye an nîne? Divê em çawa vê pir-rengîbûna vê hunerê binirxînin û çawa binavînin?

Li ser cihêrengiyên herêmî yê di dengbêjiyê de peyda dibin Barlik destnîşan dike ku dengbêjiya serhedê taybetmendiyên xwe yê xweser hene. Taybetmendiya yekem ew e ku “di îcrakirina dengbêjiyê ya li Serhedê de enstruman nîne”, ji ber ku enstruman dibe sebeb ku guhdar ji îmaj û rêzebûyerê dûr bikevin û bitûniya babetê wînda bikin.⁴ Kardaş jî destnîşan dike ku tebieta

³ Peyva sermiyanê ji aliyê dengbêjan ve ji bo hemû wan kilaman tê bikaranîn ku dengbêjek dizane û distirê. Meriv dikare vê têgehê wekî repertuarê bifikire.

⁴ Memet Metin Barlık, “Dengbêjlik Kültüründe Sunum Farklılıkları: Serhat Bölgesi”, *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, 2019, r. 102.

dengbêjiyê bêenstruman e û li herêma Serhed, Xerzan û Botan hîn jî dengbêjên hoste kilamên xwe bê enstruman dibêjin. Li gorî Kardaş nasnameya îslamî yek ji sebeban e ku dengbêjan enstruman an hîç bi kar neanîne an jî gelek kêmbi kar anîne.⁵ Kardaş, hebûna enstrumanan di nav hunera dengbêjiyê de qebûl dike. Li gorî wî, rewşa bikar(ne)anîn enstrumanan ji taybetmendiyên civakî yê herêmî, ji wan danûstandinan tesîr digire ku bi bawerî, netewe û cemawerên din re pêktên.⁶ Gelek vekolerên ku li ser dengbêjiyê xebitîne destnîşan dikin ku di dengbêjiyê de bi kêmbi be jî enstruman heye.⁷ Keskin jî li ser heman babetê destnîşan dike ku deng û gotin di dengbêjiyê de li pêş e, enstruman li rêza duyem cih digire, ji ber ku tekane enstrumana dengbêjan heye; dengê wan. Eger enstrumanekê bi kar bînin jî ew bilûr e ku di mûzîka adetî ya kurdî de gelek çarvan tê bikaranîn.⁸

Gelo bi rastî jî “di îcrakirina dengbêjiyê ya li Serhedê de enstruman nîne”?⁹ A rast gotinên wiha teqez ên li ser dengbêjiyê carna dikarin li rêyên şaş biqelibin. Di nav kurdên li Ermenistanê de bi dengbêjiyê re mey û bilûr jî tên bikaranîn û gelek ji wan kesan ji Serhedê bar kirine, çûne Ermenistanê. Wate, ji aliyê dîrokî ve li herêma Serhedê bi taybetî di nav êzidiyan de (qîsmek ji kurdên êzîdî yê Serhedê sedsala dawî bûne misilman) enstruman heye. Bi taybetî li Erdexanê, li herêma Xoçvanê Qefer Usta, Dengbêj Hemzo, Esker Demirbaş (1942-2016), Mistefa Demirbaş, ji bavûkalan de hem meyjenî hem jî dengbêj kirine, terza kilambêjiya kurdên Ermenistanê li Serhedê domandine. Bi gotineke din, meriv nikare bibêje ku di nav dengbêjiya Serhedê de enstruman nîne, ji ber ku ji berê de “mirtiv” û “begzade”yên li Serhedê enstruman bi kar dianîn û wan bi çanda dengbêjiyê re dane û standine. Herwiha meriv nikare hukmên giştî li ser dengbêjiya Serhedê jî bide, lewra istisnayên vê yekê hene. Bo nimûne, Dengbêj Şakiro bi xwe jî bandeke xwe bi sazê tijî kiriye wexta ku li Edeneyê bûye lê ev banda wî li piyaseyê zêde belav nebûye.¹⁰

Enstruman bi taybetî li Dêrsim, Elezîz, Semsûr, Meraş, Riha û gelek herêmên din tên bikaranîn. Herwiha li Mêrdînê, di nava mitirban de jî enstru-

⁵ Canser Kardaş, *Aşiqin Sazı Dengbêjin Sesi (Dengbêjlik ve Âşıklık Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*, Eğiten Kitap, Ankara, 2017, r. 38.

⁶ Canser Kardaş, *Aşiqin Sazı Dengbêjin Sesi*, r. 38

⁷ Abidin Parlıt, *Dengbêjler-Sözün Yazgısı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006; Canser Kardaş, *Aşiqin Sazı Dengbêjin Sesi*; Kendal Nezan, *Kürt Müziği*, weş. Avesta, İstanbul, 1996.

⁸ Necat Keskin, “Tür Abdin’de Bir Kimlik ve Anlatma Biçimi: Mitirblar ve Mitirplik”, *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 2015, r. 68.

⁹ Memet Metin Barlık, “Dengbêjlik Kültüründe Sunum Farklılıkları: Serhat Bölgesi”, *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, 2019, r. 102.

¹⁰ Kaniya Dengbeja. “Dengbêj Şakiro - Çavê Min Qerimî li Derê We ye”. YouTube, 25ê Gulana 2022an, Dema têketinê 20ê Mijdara 2022an, <https://www.youtube.com/watch?v=kzZb-QkjNY>

man heye. Hozan Bahrem ê ku Keskin pê re xeber daye li ser bikaranîna enstrumanan li herêma Mêrdînê wiha dibêje “dengbêjî tenê birincê rijî ye, lêbelê li kêleka birincê me goşt û tirşik jî heye. Yanî ya me hem dengbêjî hem jî saz-bendî ye.”¹¹ Li vê herêmê ji dengbêjiya bê enstruman zêdetir kesên wekî Silêmanê Dengizî, Miradê Kinê bi kemeçeyê, dîsa ji heman herêmê Xidirê Omerî (1932-2017), Huseynê Omerî (1952-) bi sazê kilamên xwe dibêjin. Dema meriv ji Serhedê ber bi jêr tê, enstrumanên wekî mey û bilûr cihê xwe dihêlin bo kemeçê û sazê. Dîsa bi heman rengî dengbêjên kurmanc ên Elezîz û Dêrsimê bi meqam û terzên kilambêjiya zazakî bi sazê ve kilamên xwe dibêjin. Meriv dikare bibêje ku terz û meqamê kilambêjiya zazakî gelek zêde ye li ser dengbêjên kurmanc ên Elezîz û Dêrsimê. Herwiha gelek kesên wekî Xalidê Xendeqa hene ku bi rewş û xisusiyetên istisnayî enstrumanan tev li kilamên xwe dikin û vegêranên xwe yên hunerî bi vî awayî cihêreng û dewlemend dikin.

Gelek dînamikên civakî û cografîk li ser enstrumanan tesîr dikin. Tê de guman nîne ku tesîra şêx û melayan jî li ser enstrumanan û hetta li ser dengbêjan bi xwe heye. Hin dengbêj piştî wextan dev ji kilamgotinê berdîdan jî ber ku hin şêx an jî terîqet tesîrê li ser wan dikin. Nimûneyên vê yekê jî ne kêm in. Bo nimûne, yek ji dengbêjên vê sedsalê yê ku bi şairiya¹² xwe ve derketiye pêş Nuroyê Meter (m. 2020) piştî salên 2000î dev ji dengbêjiyê berda û “tobe” kir ku êdî kilaman nebêje. Ji hin dengbêjan re tê gotin ku eger kilaman bibêjin wê li dinyaya din di nav agir de bişewitin. Me bi xwe jî ji kasêtfiroşan bihîst ku Nuroyê Meter kasêtên xwe yên di nav xelkê de kom kirine û ew şewitandine da ku di nav xelkê de belav nebin.

Bi taybetî li herêmên wekî Mêrdînê ev helwestên neyînî yên li hember enstrumanan bûye sebeb ku ev “valahî” ji aliyê mitirban ve bê dagirtin.¹³ Lêbelê, ev helwestên neyînî yên li hember dengbêjiyê an jî enstrumanan, li her derê ji aliyê her kesî ve bi heman şeweyî pêş neketiye. Hin dengbêjên navdar ên wekî Mele Îsmailê Panosê, Mela Filît, Mele Qesimê Çatkosedaxê û Mela Turan bi xwe hem melatî hem jî dengbêjî kirine û gelek dengbêjan piştî ku çûne hecê jî dîsa dev ji kilaman bernedane. Dîsa tê zanîn ku Şêx Seîd bi xwe jî gelek hez ji dengbêjan kiriye û guhdariya dengbêjê navdar ê Erzurumê Mistefayê Xelê Heyran kiriye ku Ahmed Aras wiha neql dike:

Mistefayê Xelê Heyran, li gor salixê salixdanan, digotin hema di rê da diçû, li der û dora xwe mêze dikir û kilam derdixist. Çawa ku

¹¹ Necat Keskin, “Tûr Abdin’de Bir Kimlik ve Anlatma Biçimi: Mıtırblar ve Mıtırplık”, *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 2015, r. 69.

¹² “Şair” ew dengbêj in ku bi afirîneriya xwe ve derdikevin pêş.

¹³ Keskin, “Tûr Abdin’de Bir Kimlik ve Anlatma Biçimi: Mıtırblar ve Mıtırplık”, r. 67.

dibêjin, Şêx Seîd Efendî ji dengbêjan pir hezkiriye. Digotin wexta ku wî ji dengbêjan kilam guhdarî dikir, her wekî dihate wejdê. Salekê yan jî du salan beriya serhildanê, Şêx Seîd diçe hêla Şûşanê. Wê demê Mistefayê Xellê Heyranî li wir bûye. Şêx Seîd ku dibihîze, dibê "Eman derhal gazî Mistefa bikin bila were, ji min ra bistrê." Diçin gazî Mistefa dikin û wî tînin. Şêx Seîd Efendî dibêje: "Mistefayê min, gelek salixê te ji min ra dane, min jî meraq dikir, de hela tu bêje, em jî te guhdarî bikin."¹⁴

Çawa ku tê dîtin, meriv nikare xet û sînoren hişk û teqez ji hin hêlên dengbêjiyê re xêz bike lewre dengbêjî di cihana kurdî ya devkî de yek ji cureyên herî dewlemend û resen e ku li gorî herêm û civakê form, terz, meqam û enstrumanên nû werdigire û rola xwe ya veguhastina dîrok û bîra civakî didomîne. Li gorî hevpeyvînên ku me bi hin xizmên Xalidê Dengbêj re kirin, wî piştî wextan ji ber sebebeke dîni dev ji dengbêjiyê berdaye, lêbelê ji ber ku wî ev yek bi teqezî piştrast nekir, nabe ku em şiroveyeke wihareng li ser vê yekê bikin. Wî bi xwe destnîşan kir, ji ber ku anjîyo bûye û ji ber tenduristiyê wî dev ji dengbêjiyê berdaye.¹⁵ Her çî be, meriv dikare bibêje ku di vê tradîsyonê de li ser bikar(ne)anîna enstrumanan rola baweriyê jî ne kême.

Xalidê Xendeqa gelek kilamên xwe bi sazê gotine, tenê dema ku diçe Diyarbekirê li stûdyoyekê kilam qeyd bike bîenstruman kilaman distirê. Derdora ku ew lê dijî hin kes hebûne ku bi tevî sazê kilam gotine lê ew dibêje ku ew bi xwe hîn sazê bûye. Jixwe li derdora wê herêmê li Mêrdîn û Adiyemanê enstruman gelek caran tê bikaranîn. Ew di destpêka kilameke xwe de xwe wekî "sazbend" bi nav dîke.¹⁶

Jiyana Xalidê Xendeka

Xalidê Xendeqa¹⁷, Xalidê Xendeqî an jî Xalidê Dengbêj an jî bi navê xwe yê fermî Halit Ergün di sala 1951ê de li gundê Xendekê ya Erxeniyê tê dinyayê.

¹⁴ Ahmed Aras, "Kilama Kurdî û Dengbêjiya Serhedê", *Kovara Bîr*, hejmar. 7, 2007, r. 235.

¹⁵ Xalidê Xendeqa, *Hevpeyvîn*, 20ê Mijdara 2022an.

¹⁶ "Heval heval, hevaltiyê ra bêbextî nawe. Devê mera [merivan], qelbê mera [merivan] gere ji însanan ra yek be wexta ku merî merîkî hes dikin. Ez kirime sazband û sazçî li ber darê teyîbê rûniştîme ji kul û keder û axîn û merezê ra davêjim têla ortê. Ne werê ye birayo?" [Ji cimaetê kesek]: Werê ye emmioxlû." Ji bo bo vê xebirdanê bin. Mehmet Alkuş. "Dengbej xalite xendexa gîdî 'le le". YouTube, 12ê Îlona 2021an, Dema têketinê 20ê Mijdara 2022an, <https://www.youtube.com/watch?v=Pro4HQoGig0>

¹⁷ Hercîqas meriv ji ber gundî wî dikare jê re bibêje "Xendeqî" jî, ew bi vê mexlesa "Xendeqa" di nav xelkê de tê zanîn. Ew navê xwe wekî "Xalidê Xendeqa" tîne ziman di destpêkên hin kasêtên xwe de tîne ziman. Herwiha li gorî agahiya ku ew dide di nava xelkê gundên cînar de jî dema ku yekî behsa wî bikira jê re digotin "Xalidê Dengbêj". Herdu nav jî rast in û ji aliyê wî ve hatine piştrastkirin.

Navê bavê wî Hemze, navê diya wî Bozan e. Navê kalikê wî Xelîl, navê pîrka wî Zeyneb e. Ew sê bira û xwişkêk bûne. Li gorî salixên ku Xalidê Xendeqa dide bavûkalên wî ji Sêvikê, ji navçeya Gêxiyê ya Çewlîgê koçber bûne hatine li gundê Xendekê hêwirîne ku ev gund berê li ser navçeya Çêrmûgê bûye. Ew ji eşîra sêvkariyê ne ku niha jî hejmareke zêde mensûbên vê eşîre li Çewlîgê dimînin. Gundê Xendeqa ku navê wê yê bi tirkî *Hendek* e, gundekî şên e û xwediyê dîrokeke qedîm e. Tê gotin ku wextekî şênîyên tirkmenên alewî û ermenî jî li wî gundî niştecih bûne.

Xalidê Dengbêj di biçûktiya xwe de di dawetan de sergovendiyê dike, govendkêşekî navdar bûye di xortaniya xwe de. Gelek caran ew çûye dawetan, li wir govend gerandiyê, lê di dawetan de kilam negotiye. Wî ji aliyê aboriyê ve zehmetî û tengasî kişandiyê. Dema behsa zaroktiya xwe kir wî wiha got: “Zaroktiya min di feqiriyê de derbas bû.”¹⁸ Di xortaniya xwe de çûye Edenê ji bo karê pembûyê. Ew herwiha ji bo tirpana nîskan çûye Deşta Heranê, ji bo gelek karên din ên paletiyê çûye Qoserê, Wêranşar û Mûşê û hin bajar û navçeyên cîran. Dema ku çûye karên paletiyê, saza xwe bi xwe re nebiriye. Ew di sala 1973yê de çûye leşkeriyê, li Kutahyayê ecemîtî kiriye û li Enqereyê (Etemes-kut) jî eskeriya xwe qedandiyê. Hemû jiyana xwe li gundê xwe derbas kiriye. Deh zarokên wî hene.

Îroro, rewşa hafîzaya Xendeqî zêde baş nîne, ew bi xwe dibêje ku hemû kilamên xwe û gelek tiştên raboriyê ji bîr kiriye, lewma di dema hevpeyvînê de hin agahiyên ku me jê xwest bi dest neketin. Ji ber vê yekê jî, me nexwest ku xwe bide zorê. Lewra ji bo ku hin tiştan bi bîr bîne, me ji kilamên wî nimûne dan û hin bîrxistinên ji nav gotinên wî pê re xeber dan, bi vî rengî hin agahiyên derbarê wî û dengbêjiya wî de bi dest ketin. Li gorî gotina wî hafîzaya wî berê zaf baş bûye, bi carekê de karibûye kilamekê ji ber bike, lêbelê êdî ew hafîzaya wî ya berê nemaye:

“Wexta ez meraqliyê kilaman bûm, min kilam digotin, mêrik bihata qarşî min bisekîniya min dikaribû sa’etkî karî ser wî kilam bigotana. Xwedê a were hafîze dabû min. Lê anha êdî hafîzaya min qediyaye.”¹⁹

Ji ber ku demeke dirêj e wî dev ji kilamgotinê berdaye, gelek kilamên xwe jî bîr kirine. Xendeqa di sala 2011yê de anjîyo dibe, ji wê şûn de kilaman nabêje. Bi tevî kurekî xwe li gundê xwe dimîne.

¹⁸ Xalidê Xendeqa, Hevpeyvîn, 20ê Mijdara 2022an.

¹⁹ Xendeqa, Hevpeyvîn.

Dengbêjî û Sazbendiya Wî

Xalidê Xendeqa di deh-panzdeh saliya xwe de dest bi kilaman kiriye. Xalidê Xendeka an jî Xalidê Dengbêj yê Erxaniyê li ser qewamên giring ên derdora xwe kilam derxistine. Li gorî gotina Xendekî, wî çar kilam bi xwe derxistine li ser qal û şerên ku di gundên wan û gundên derdorê de qewimîne. Herwiha wî çar-pênc heb jî kilamên dila/keçika derxistine ku yek ji wan wekî pêvek li dawiyê hatiye bernivîsandin. Ji ber ku meriv dikare destnîşan bike ku afirîneriya wî an jî bi termînolojiya dengbêjiyê *şairtiya* wî jî heye. Wî miqam û kilamên Hesenê Şêx Xalid ecibandiye û terz û miqamê wî ji xwe re kiriye meraq:

“Kilamên min ê dila yanê yê ser keçika, min awîya miqam û gotinê Hesenê Şêx Xalid ji Hênîyê [...] ji xwe ra kir meraq. Min ew nedîye, di banda da min gudariya wî kiriye. Xêncî wî Şakirê Mûşê bû. Miqamê van her meriya ez jê elimîme. Kilamên min miqamê van her meriya nin. Min qe ewîyana nedîne ha, qet nizanîm çer merî ne.”²⁰

Hesenê Şêx Xalid dengbêjê navdar ê Hênîyê ku navê xwe yê fermî Hasan Yıldız e. Ew di sala 1933yê de ji dayîk bûye û di sala 2002yê de bi rihma Xwedê şa bûye. Hesenê Şêx Xalid ji aliyê newaya kilamî ve têra xwe tesîr li Dengbêj Huseynê Farê kiriye û hem bi kurmancî hem jî bi zazakî zanibûye.²¹ Xendeqa destnîşan dike ku mereqa wî li ser miqam û terzê Hesenê Şêx Xalid bûye ku wî tesîr li gelek dengbêjên Diyarbekirê kiriye. Xêncî kilamên ku wî derxistine, gelek kilamên din jî gotine. Xendeqa wextê de herî zêde hez ji kilama “Mala Nasir” kiriye. Ev kilam ji aliyê gelek dengbêjan ve hatiye gotin, bo nimûne M. Salihê Beynatî, Şakiro, Seyîdxanê Boyaxçî, Sidiqê Bozo û yd. ev kilam bi awayekî kurt gotine, lê di eslê xwe de ew kilameke dirêj e. Dîsa ew destnîşan dike ku wî kilama Filîtê Quto, Evdalê Zeynikê û gelek kilamên din jî gotine. Li gorî agahiyên ku ew dide hin kasêtên wî yê li ser înternetê neweşandî jî li mala wî hene. Wextê de nêzî 50 heb kasêt tijî kirine û ew kasêtên wî di nav xelkê de belav bûne. Li gorî gotina wî ji malbatê û ji bavûkalan kesên dengbêj tunebûne, ew yekem kes e ku di malbatê de bi karekî wiha re mijûl bûye. Li Erxaniyê têkiliya wî bi Dengbêj Zilfîqarê Gulo (Zülfîkar Yumruk) hebûye û bi tevî wî çûne Diyarbekirê ji bo dengê xwe tomar bikin:

²⁰ Xendeqa, Hevpeyvîn.

²¹ Ayhan Meretowar, *Huseynê Farê (Jiyan-Kilam)*, weş. Wardoz, Stenbol, 2017, r.17.

“Me pez xwedî dikir, bê êê. Min êvarê pez anî mal. Hevala min go, Zilfîqar ba te kiriye. Birayê wî [Dengbêj Zilfîqar] zavayê qebîla me bû. Mi ba kir min go lawo tu dibê çî? Go ez dikim herim sûka Diyarbekir. Pir îsrar kir. Mi go tu kînga derî. Go roya çarşemê. Ez û wî sê cara çûn wê derê [studyoya tomarkirina deng]. Wêrê hesabê min nehat, min terikand. [Omeriyan] pir jî îsrar kirin. Hurmeta wan meriyên wir pir ji min ra hebûn, ez neçûm. Sê caran ez çûm. Min wira kilam qeyd kirin [...] Ez bê saz çûme wirê.”²²

Ew qeydên dengê wî niha li ser înternetê peyda nabin. Li gorî gotina wî kasêtên wî yên ku li ser înternetê hatine belavkirin ji bo xelqê bi rengêkî amatorî hatine tomarkirin. Herwiha li gundê Xendeqê, kesekî bi navê Mihemed jî hebûye ku kilamên aliyê Rihayê gotine. Wî ji zû de ye rehmet kiriye. Xendekî û Dengbêj Mihemed ji hevdu kilam wernegirtine. Di xebatên li ser dengbêjên Diyarbekirê de navê Xendeqa derbas nabe. Di kitaba bi navê *Antolojiya Dengbêjan* de ya ku Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê çap kiriye, navê Xendeqa cih nagire. Dîsa kitaba Hilmî Akyol ya bi navê *Dengbêj û Çîrokbêjên Amedê û Dengbêj û Çîrokbêjên Amedê 2* de cih nedaye navê wî. Meriv pê derdixe ku navê Xendeqa zêdetir li herêma wî ya lokal belav bûye, li derveyî Erxenî û herêmên din nav û dengê wî zêde nayê naskirin.

Xendeqa dengbêjîya xwe li ber destê hosteyekî hîn nebûye. Wî bi rêya kasêtan kilamên dengbêjan guhdar kirine û hin dengbêjên ji derdora Erxeniyê nas kirine. Ew qalib û miqamên kilaman hîn bûye û bi vê rêyê derfetên vegêranên nû û şairiyê ceribandîye. Lê kilamên şeran li ser daxwazên ji xelkê derxistine. Pêşiyê qewam guhdarî kiriye dû re bêyî ku terefekî bigire kilam li ser wan gotiye. Bi gelemperî wî guh daye qawamên herêma lokal ku ji Maden, Erxenî, Çermûg û Qerejdaxê pêk tê. Herwiha wî kilam li ser daxwaza jinan dernexistiye, zêdetir eqreba û xizmên kesê kuştî ji wî daxwaz kirine ku kilaman derxe ango wî kilamên xwe li ser zêmar û kilamên jinan ava nekiriye. Gotin aidî wî ne. Piştî ku wî kasêtên li ser kuştîya tijî kirine, xizm û eqrebayên kesên kuştî kasêt kirîne û di nav xelkê de belav kirine.

Bi gotineke din, gelek dengbêj êdî kilaman ji ber kasêtan fêr dibin, bi taybetî piştî salên 70î ku kasêt her diçin di nav civakê de zêdetir dibin. Sulayman Öz, bi rêya xebateke qadî ya biqîmet bi dengbêjan re xeber daye, derdixe holê ku gelek dengbêj ji derketina kasêtan ne qayîl in. Hin dengbêjên wekî Celalê Babiya û Dengbêj Xosrof destnîşan kirine ku piştî ku kasêt belav bûne

²² Xendeqa, Hevpeyvîn.

qedr û qîmeta dengbêjan a berê nemaye û êdî wekî berê xelkê ew nas nekirine.²³ Lêbelê hin dengbêjên ku piştî salên 40î ji dayîk bûne û di xortaniya xwe de teyb û kasê bi dest xistine li ber destê dengbêjekî mezin perwerde neditine. Meriv dikare bibêje kuteknolojî di perwerdehiya dengbêjan de roleke berçav lîstiyê û bûye pireke veguhastin û dewamdariya kilaman ji nîfşekî ji bo nîfşekî din. Bo nimûne, Dengbêj Reşîd di şevbihêrkan de dengê Dengbêj Reso dide teyîbê û dû re kilamên wî ji ber dîke²⁴. Xalidê Xendeqa jî yek ji wan kesan e ku bi saya serê kasêtan kilam hîn bûne û dengbêjiya xwe bi pêş xistiye.

Dengbêj Xalidê Xendeqa destnîşan dîke ku dengê wî li Çêrmûg û Erxeniyê baş tê naskirin lêbelê li ser înternetê kilamên wî li ser navên dengbêjên din tîn parve kirin. Bi rastî jî dema ku meriv li ser Youtubeê lê dinêre hin kilamên wî li ser navê Necmedînê Dêrikê hatine belavkirin û di şirovekirinan de hin kes ketine şikê lê li ser dengê wî nîqaş derketiye. Ji ber ku dengê wî ji aliyê kesên ji herêmên din ve nayê naskirin dengê wî bi yê Necmedînê Dêrikî re tê tevlihevkirin:

“Yekî ji Mardînê li Erxeniyê bû, kaset difirotin. Min ji wîya ra kaset tijî dikirin. Ew mala xwe bar kir çû Edenê. Ew qasetên min giş ser navê Necmedînê Dêrikê avêtibû înternetê.”²⁵

Di bin hin videoyê kilamên wî de (**Şikil 1.**) nîqaş berdewam dîke, hin kes dibêjin ew ne Necmedîn e lê guhdar wekî ku ew Necmedîn e wî guhdar dikin. Dengbêj Xendeqa ji ber vê rewşê nerazîbûna xwe dianî zimên.

²³ Süleyman Öz, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sözlü Kültüründe Hikaye Anlatıcılığı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE), İstanbul, 2003, r.164-168.

²⁴ Fırat Taş, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2022, r.45-46.

²⁵ Xendeqa, Hevpeyvîn.

Şikil 1: Şiroyeyên li ser dengê Xalidê Xendeqa ku tê de hin guhdar îdia dikin ku deng aidî Necmedînê Dêrikê ye²⁶

Necmedine Deriki Eman eman Sabra dila Were Sinano berebin

18.694 görüntüleme 97 BEĞENME PAYLAŞ İNDİR KLİP KAYDET ...

Berekat Özmen
11,9 B abone ABONE OLUNDU

Necmedine Deriki Eman eman-Sabra dila-Were-Sinano-Arşiva Zülfikar Yumruk-berebin

Tayip Herdem 1 yıl önce
Tu herbijji Necmeddin sehet xoş
YANITLA

battur gettur 2 yıl önce
cocukken babam sürekli Necmettin deriki nin kasetlerini getirirdi sürekli dinlerdik şuanda yaşıyor mu ne yapıyor varsa güncel videolarini da paylasin millet görsün
1 YANITLA

Khalil Miro 3 yıl önce (düzenlendi)
Lütfen abo Berakat Necmedine derike 'in ikinci sayfasını indir.
2 YANITLA

Cuma Akar 1 yıl önce (düzenlendi)
Arkadaşlar bu ses Diyarbakır ergani ilçesine bağlı xendeka köyünden xalite xendekadir bu ses başkası tarafından kullanılıyor bu Necmettin değil
YANITLA

Kilamên Wî

Xendeqa çar kilam li ser kesên kuştî bi xwe derxistine. Kilamek li ser kuştina ciwanekî li gundê Alosê ya Çêrmûgê çêkiriye. Ew vê kilama xwe li ser Enûsê Hecî Mecîd dibêje ku bi niheqî û bi îftirayê li gundê Alosê yê Çêrmûgê tê kuştin. Enûsê Hecî Mecîd ji gundê Xendeqa ye. Ew li ser çêkirina kilama Enûs a ku bi gotina “Erê Bibê Dayê” dest pê dike wiha xeber dide:

²⁶ Berekat Özmen. “Necmedine Deriki - Eman eman Sabra dila Were Sinano berebin”. YouTube, 29ê Îlona 2019an. Dema têketinê 20ê Kanûna Pêşîn 2022an. <https://www.youtube.com/watch?v=iBEJTf1fHm4>

“Ew gundiye me bû, niha rehmet kiriye. Em berê heta 87ê ser Çêrmîgê bûn, ew gundîkî me ye li gundê wan [Alos] xoce bû, xocê camiyê bû. Îftireyê avêtnê, kuştin. Viya jî çû heyfa birayê xwe girt. Ew [kilam] li ser wiya bû. [...] Birayê wî hate cem min, ji min rica kir, go kilam derxe. Min birayê wî ra got wexta tu kêleka min rûnê bigirî ez nabêjim, eger tu negrî ez ê bêjim. Go ez nagrîm. Em çûn Erxenyê, çû ji min ra ji nav bajêr sazek jî anî. Em li malkî rûniştin, min ev kilam go [...] Wexta ku meselê carê bibêjin, min davît ha-fizê, pey ra min kilam digo.”²⁷

Ew di kilama xwe ya “Erê Bibê Dayê” de mexlesa xwe jî tîne ziman û mohra xwe li kilama xwe dixê. Taybetmendiyê Xendeqa ew e ku ew kilaman bi tevî hemû rêzebûyerê bi bêhnfirehî dibêje. Kilama “Erê Bibê Dayê” kilameke dirêj e û bi vê taybetmeniya xwe ve ji gelek kilamên kurmancî cihê dibe. Tenê ev kilam ji saet û nîvekî zêdetir dikişîne. Saet û nîvek jî tenê ji bo kilamekê wexteke bi têra xwe dirêj e.

“Zelîxanê bi sê denga dikir gazî, digo Nazîmayê, xanimê, hewû
Huznayê keça min ê lê lawo

Dawûdo berxo, ti rabe berê xwe bidê cem wî **Xalidê Dengbêjî**,

Bira were li kêleka porkura diya me rûne derd û meraqê dinyayê li
ser berxê mi bibêjî”²⁸

Çawa li jorê jî me destnîşan kir. Xalidê Dengbêj çar tene kilam li ser kuştîyan derxistîye. Kilama wî ya din jî li ser kuştina kesekî ye li Madenê. Li wir du kes hevdu dikujin û birayê kesê kuştî piştî ku 30 salan li hepisxaneyê dimîne tê ji Xendeqa dixwaze ku li ser birayê wî kilamekê derxe. Ew vê meseleyê wiha dibêje:

“Li Erxenyê em çûn malkî ew jî hat wê derê. Birayê wî cînarê wê malê bû. Go gotiye ku Xalid tê vira ba mi kin. Hat. Mi go hela ba kinê hat. Sî salî jî hepis xwaribû. Go tê vê kilamê biwêjî. Lawo mi go wa ye te ewqas sal û zeman derbas kiriye, ez newêjim nabe lawo? Go wele ez hîna dihatim gundê we. [...] Mesela xwe go go. Roya îniyê bû, mi go roya duşemê kasete te ji te ra tê. Mi banta wiya şand. Mesele bigotana min ra tamam bû.”²⁹

²⁷ Xendeqa, Hevpeyvîn.

²⁸ Berekat Özmen. “Halit HendekaXalide Xendeka Berebin.” YouTube, 7ê Adara 2021an. Dema têketinê 20ê November, 2022an. https://www.youtube.com/watch?v=TTt3_LwOoJU

²⁹ Xendeqa, Hevpeyvîn.

Piştî kasêt belav dibûn, her kesê ku eleqedarê meseleyê ye diçe kasêtan dikire û bi vî rengî kasêt di nava xelkê de belav dibe. Li ser alîgirî û terefê kuştîyan de Xendeqa dibêje “heq çi bû min ew digot”.³⁰

Kilameke din jî li ser gundekî cîran dibêje. Li wir dîsa şerek di navbera hin kesan de çêdibe û dîsa li ser daxwazê ew kilamekê derdixe. Kilama wî ya çarem jî dîsa li ser kuştina du kesan e li aliyê Qerejdaxê ku axayê eşîra îzolan bûye. Me ev kilama wî ya li ser qewama Qerejdarê bi dest nexist. Bi giştî wî çar kilamên kuştîyan derxistiye û ev kilam bi piranî li ser daxwaza malbat û eqrebayên kesên kuştî hatine derxistin. Ji bilî van kilaman Xendeqa destnîşan kir ku wî çar-pênc heb jî kilamên dila derxistiye. Kilamên wî yên dila jî eynî mîna kilamên wî yên şer û pevçûnan dirêj in û lihevhatî ne. Yek ji kilama wî ya dila ya bi navê “Were Lê”³¹ ku kilameke hezkirî ye di nav xelkê de jêrê hate ber-nivîsandin.

Kilama “Were Lê” Ya Xalidê Xendeqa

herê were lêê, were lêê, were lêê, were lêê
 dibê bi şevê lêê, bi rojê lê, ça divêm lê
 bê ça dibêm lêê
 bi saetê dibêm lêê, bi sanîya dibêm lêê
 ji kul û kedera axîn û mereza dilê xwe dibêjim lê
 ez ê nizamim bi kîjan şoretê te ra ba kim dibêm lêê
 xezala li dîwê, kewa li çiyê, gula li kefê lêhêy lê lê lê lê
 didanê devê te da birinc û riza Qerejdaxê
 lê tenik in pelê *beyaz*³² kaxitê
 bîvila te nikula serî kewê
 li etegê qirmê³³ Qerejdaxê dixwînin zarê vê dinê zozana
 serê sibê sereka qîza bînbaşîya bûka rabû pê
 xwe da xemlûxêzê çeke-dûzanê
 bîna lavantê, emsasê, misk û mawerê, hiloqiyê danî li bejnê
 gava pêşîn avête tavê lêxistiye lê, himîn û gumîn ji bejn û balê ve tê

³⁰ Xendeqa, Hevpeyvîn.

³¹ “Min ev kilama miqamê kesî negot, min sade çêkir û bi miqamê xwe got.” Bin. Xendeqa, Hevpeyvîn.

³² Spî.

³³ “Qirmê Qerejdaxê” tê wateya zozanên Qerejdaxê. Bin. Xendeqa, Hevpeyvîn.

cara çavê min lê dikeve te çevê teqlê reş û belek
 qelpe min dikeve bayê tayê
 te yê ez wekî feqiya û dewrêşa baba berdame rûke-dinê
 te ez helandim Xweda te bihelîne lêê

[ax were lê...]³⁴

dibê di rê da, ha bi rê da
 tu rabe bejn û bala xwe na zirav girê de
 zêr û bêşbêlinga berde pêda pêda
 em ê bi destê hev û din bigirin
 berê xwe bidin Ava Feratê û Muradê
 gilî û gazincê dilê rezîl bikin lê lê sebrê bi avê da
 belkî li wira miradê herdu dîla nebe
 em ê bi destê hevdu bigirin berê xwe bidin Gola Hêşîn Behra Wanê
 mektûb û name *yazî* kin, bavên ser teqlê behrê ba Xwedê da
 belkî qeda bi qedana miradê herdu miradgira
 ommetî Mihemedê min û teqlî çavê reş û belek
 meha eyda remezanê, şeva leyletulqedr
 li mala bavê li pişt perdê de lê xerîb im lê

erê sibe ye roka me nehata mala
 xwe da van qapîya sebrê reng bi reng e
 wele tu yê rabi ser xwe, lûlika qamê bidi ber xwe, bîska berde,
 şavika şe ke belekreşê çava bide kila Siphani
 eman xal û xetê gerdenê, xûdana binê qirikê ramûsankî min kerem kî
 heval û hogirê min derbas bûn, êvar e li min dereng e lêê
 ax sewdaliyê te bim lê, meraqlîyê te bim lê

erê bibê lawko ez li vî milî, tu li wî milî

³⁴ Kesekî ji guhdaran dibêje.

mi xwe da qesra jorîn, xelka min a delal xwe da qesra jêrîn devê derî
di kesk û sor da dixemilî, serî sûslî Xwedêyo, porê şilî kûz di dest de cêr
li milî

ber vî kanîka binê mala hêdî hêdî *yavaş*

bi kesima xezalê bi sî û sê gulîkê sor î sosinî dimilmilî

mi digo lêê [...] ³⁵

digo lawko agirê sor ê xwedê bikeve nav mala bavê zewaca her çar rojê
ewilî

di kambaxê gunda da min xêr nedî ji te û xwe û ji vî dilî lo lo bêbexto lo

were lêêê, sebrê, çiyayê me bilind in, tu yê devê derdê kulê dinyayê berdî
qasidkê kêlekê bidi kêleka minê

[xayînê lê] ³⁶

ew ê ku bizanibin bibên vana sêv û guliyên hev û din in

ew ê nizanibin bibên kambaxê gunda da herdu mêr û jinin

şeytan û fêsadê me niha fêsadiya xwe kirinê

ji miskîn û nemerdê mêrê xelka min a delal ra gotinê

ji tirsê teresê lawê teresa nikane bi *konuşmê* ³⁷ sê saeta bisekîni li cem
minê

[...] ³⁸ bi dilê kul û kesera şewitî hêrsê çava dirijîne, çavê wê li minê

lê lê dilber were sebrê were tu nizanî dil ê min bi kulê bi elemê bi keserê

meraçê dinyayê dilê min in qapaxa derda û kula veke lê lê lêlê

were lê sibe ye wez ê navê te nizanim dibêm berx û karê

lê lê belê tu aşiqê meraqa serekê çendek û çend sala yî

rabe berê xwe bidê dîwana Rebbê Alemê kapiyê mexsed û miradanê

bibê wax Xwedêyo rica dikim hêvîdar im

Xwedayê alemê dergûşkî lawîn peyda kira

berê xwe bida bajarê Diyarbekirê li ber kitûkê ber necarê

³⁵ Ev îfade nehate fêmkirin.

³⁶ Ev xeberdana guhdarekî ye ku kilaman guhdarî dike.

³⁷ Bi xeberdanê.

³⁸ Nehate fêmkirin.

bêşîkek çêkira dara berxo ji darçinarê
 wezê wegerîyama qesr û qonaxê
 min ê yê biçûk biloranda navê yê mezin bikira sebr û delal
 were lo xerîbo lo lo lo, ax lo lo wez sebeb im lo lo

were lê çiyayê me bilind in bi'dar û dir in
 malê me bar kirin danîne li serê çem û
 mêrga çîmena devê best û newal û geliya da pala li wî girî
 şêx û melê welatê me top bûne kefenê karkibara min dibirîn
 ezê nizanibim sala vî salî li min û xelka delal li me qelibî
 nîfirê kîjan şêx û melê bû [...]

 were were law mêvanê were, mîsafîro were
 serê min bi te ra qurbano were

bejna min zirav e, takarihanê
 lamba sûk û çarşîya li hember e
 taximê sîng û berê min defter e, zimanê te qelem e
 navê xwe binivîsîne bavê ser e
 dev û lêvê min şêrîn in bi *konuşma* û bi xeber e
 yekî şeytan û fesadîya navîna her du dila bikin
 ne ji ometa Mîstefa ne ji wî pêxember e
 were lo tu bimirî ez sebeb im lo lo

erê dînê sibe ye wez ê navê te nizanîm lê qerebêbextê te ra dibêmin dînê
 tê serê sibê ranebe, deneyne lîlika qamê belekreşê çava nede kila Sibhanî
 ê lê belê sala par da ezê gulek ji gula mihemedî bûm
 îsal çavê xwe digerrînim nagerînim li ber çavê xwe nabînim
 wele vê sibê ka bê ser min ra, ez ê nexweşê nava cî me
 ê lê belê tu xwe ji kê ra dixemilînî werê werê
 ax were were were were

lawko qurban were mala bavê min ewdalê weke berê

destê xwe bavê taximê sing û berê min kibarê, min dîlberê min esmerê
 ezê destê xwe bavê qayîşa tivingê qewza vê xîncê
 ji êvarê hetanî şeveqa serê sibê min xew nayê darê yataxê
 tu hal û demê min napirsî, tirsê min vê tirsê herim vê meraqê vê keserê
 ax lo lo, xerîb im lo lo

ENCAM

Dengbêj Xaliqê Xendeqa hem bi saza xwe hem jî bi gotinên kilamên xwe ve ji xwe re terz û miqamek çêkiriye û bi salan dengbêjî kiriye. Wî hemû emrê xwe li gundê xwe Xendeqa derbas kiriye. Li gorî gotina wî çar kilam li ser kesên kuştî, çar-pênc heb jî kilamên dila ji ber xwe derxistiye ango kilam aidî wî ne. Wî kilamên xwe yên li ser kuştîyan, li ser daxwaza xelkê çêkirine. Berê pêşîn wî qewam guhdarî kiriye, dû re jî kilam derxistiye. Bi vî rengî wî jî çend qewamên li Maden, Erxenî, Çêrmûg û Qerejdaxê xistine kilam. Bi gotineke mayîn, wî guhê xwe daye civakê û li gorî daxwazên wan kilam çêkirine.

Xendeqa kilamên xwe jî ber kasêtan hîn bûye. Bi taybetî piştî salên 70î ku kasêt her diçin di nav civakê de zêdetir dibin, gelek dengbêj bi rêya kasêtan hîn dengbêjiyê dibin, ev yek di nav dengbêjan de berbelav e. Dengbêjî bi rêya teknolojiyê werar û pêşketimeke baş di nava dengbêjan de peyda kiriye, herçiqas qedr û qîmeta dengbêjan a ku di nava civakê de kêmkirî jî. Dengbêjan bi alîkariya kasêtan kilaman jî ber kirine, qalibên berbelav yên kilamên kurmancî hîn bûne bêtir ku bi dengbêjan re rû bi rû hevnas bin repertuara xwe berfireh kirine.

Kilamên Xendeqa yên ku di nav xelkê de mane, zêdetir ew kilam in ku wî bi xwe derxistiye. Gelek kilamên wî yên di kasêtan de mayî di nav xelkê de an wînda bûne an jî jî ber qedexeyên salên 80yî û 90î aqûbeta wan nayê zanîn. Kilama wî ya li ser kuştîna Enûsê lawê Hecî Mecîd ê jî gundê Xendeqa jî saet û nîvekî zêdetir dikişîne. Ev kilama ku bi îrticalî û bi xamî hatiye gotin serkeftina hunera wî ya dengbêjiyê nîşan dide. Ji ber ku kilameke gelek dirêj e û bi taybetmendiyê hunera dengbêjiya qedîm hatiye honandin bi tevî qalib û formanên vegêranê ên sereke. Lêbelê digel dengbêjiya xwe ya mitewazî û dilnizm, Xalidê Xendeqa di nav tu xebateke berhevkarî an jî televîzyonan de cih negirtiye û jî ber ku tenê li gundê xwe maye û jî derdora xwe ra kilam gotiye li gorî dengbêjên gerok zêde navdar nebûye.

Bi vê xebatê me xwest ku em dengbêjiya Xalid û kilambêjiya wî ya afirîner destnîşan bikin. Sermiyana wî ya kilaman ya ku "ji kîsê wî ye"³⁹ derbixin meydanê. Helbet wî kilamên berbelav ên li derdora Diyarbekirê ên wekî "Evdalê Zeynikê", "Fîlîtê Quto", "Mala Nasir", "Kirîbê Sînan" jî gotine. Bi hêviya ku em di xebatên dengbêjiyê de dengbêjine ku dengê wan nehatine bihîstin ku bêdeng û his kedeke mezin dane ziman û çanda kurdî bîn zanîn û naskirin. Mixabin, kilamên wî yê li ser înternetê hatine belavkirin gelek caran li ser navê Necmedînê Dêrikê hatine barkirin û wekî ku Necmedînê Dêrikê be tê guhdarîkirin.

³⁹ Li ser meseleya ew kesên ku sermiyana wan ji kîsê wan e, di leca xwe ya bi Şêx Silê re Evdalê Zeynikê wiha dibêje: "Herçiyê ku mîna Şêx Silê seyanê wî ji kîsê xelkê ye/ Ew daîm di cimaeta camêra di mîna peza gêj e". Li vir meriv dikare bibêje ku dengbêjên ku dikarin bi xwe kilaman çêbikin û tim xwe naspêrin kilamên dengbêjên din serkeftî tînin qebûlîkirin. Ji bo temamiya leca Şêx Silê û Evdalê Zeynikê bin. Ahmet Aras, *Evdalê Zeynikê: Şairê Kurda yê Efsanewî*, weş. Nûbihar, Stenbol, 2018, r. 67-71.

ÇAVKANÎ

- AKYOL, Hilmî, *Antolojiya Dengbêjan*, Weşanên Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê, Stenbol, 2007.
- ARAS, Ahmet, *Evdalê Zeynikê: Şairê Kurda yê Efsanewî*, weş. Nûbihar, Stenbol, 2018.
- BARLIK, Memet Metin, "Dengbêjlik Kültüründe Sunum Farklılıkları: Serhat Bölgesi", *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, 2019.
- Berekat Özmen. "Halit HendekaXalide Xendeka Berebin." YouTube, 7ê Adara 2021an. Dema têketinê 20ê November, 2022an. https://www.youtube.com/watch?v=TTt3_LwOojU
- Berekat Özmen. "Necmedine Deriki - Eman eman Sabra dila Were Sinano berebin". YouTube, 29ê Îlona 2019an. Dema têketinê 20ê Kanûna Pêşîn 2022an. <https://www.youtube.com/watch?v=iBEJTf1fHm4>
- GÜLTEKİN, Mehmet, *Zargotina Kurdên Serhedê: Kilam û Destanên Epîk ên Dîrokî, Mêrxasî û Serhildanan*, weş. Avesta, Stenbol, 2013.
- GÜNEŞ, Ömer û İbrahim ŞAHİN, *Antolojiya Dengbêjan 2: Dengbêj Şakiro*, weş. Nûbihar, İstanbul, 2019b.
- GÜNEŞ, Ömer û İbrahim ŞAHİN, *Antolojiya Dengbêjan 1: Dengbêj Reso*, weş. Nûbihar, İstanbul, 2019a.
- GÜNEŞ, Ömer û İbrahim ŞAHİN, *Antolojiya Dengbêjan 3: Dengbêj Huseyno*, weş. Nûbihar İstanbul, 2021.
- Kaniya Dengbeja. "Dengbêj Şakiro - Çavê Min Qerimî li Derê We ye". YouTube, 25ê Gulana 2022an, Dema têketinê 20ê Mijdara 2022an, <https://www.youtube.com/watch?v=kZb--QkjNY>
- KARDAŞ, Canser, *Aşığın Sazı Dengbêjin Sesi (Dengbêjlik ve Âşıklık Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*, Eğiten Kitap, Ankara, 2017.
- KESKİN, Necat, "Tür Abdin'de Bir Kimlik ve Anlatma Biçimi: Mıtırblar ve Mıtırplık". *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 2015, rr. 57-72.
- KEVIRBİRÎ, Salihê, *Filîtê Quto*, weş. Do, Stenbol, 2009a.
- KEVIRBİRÎ, Salihê, *Sedsala Qêrînekê: Karapetê Xaço*, weş. Do, Stenbol, 2009b.
- Mehmet Alkuş. "Dengbej xalite xendexa gıdı 'le le". YouTube, 12ê Îlona 2021an, Dema têketinê 20ê Mijdara 2022an, <https://www.youtube.com/watch?v=Pro4HQoGig0>
- MERETOWAR, Ayhan, *Huseynê Farê (Jıyan-Kilam)*, weş. Wardoz, Stenbol, 2017.
- ÖZ, Süleyman "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sözlü Kültüründe Hikaye Anlatıcılığı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE), İstanbul, 2003.
- PARILTI, Abidin *Dengbêjler-Sözün Yazgısı*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- TAŞ, Fırat, *Dengbêjlik Geleneği ve Dönüşümler*, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2022.
- XENDEQA, Xalidê, *Hevpeyvîn*, 20ê Mijdara 2022an.